

Närhet och tillgänglighet i undervisning i form av verksamhetsförlagd utbildning, VFU

Kerstin Ahlqvist och Marta Palla

Inledning

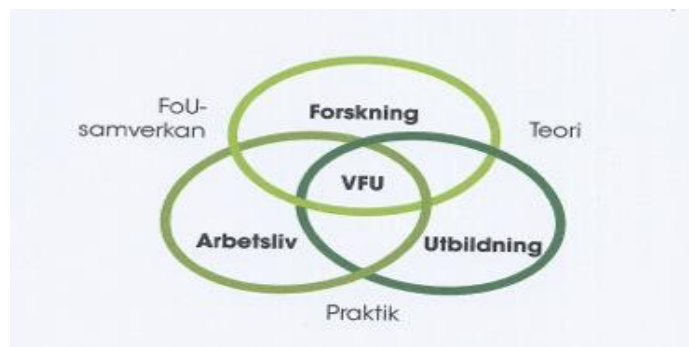
Denna artikel berör hur närhet och tillgänglighet i undervisningen kan utvecklas i form av verksamhetsförlagd utbildning (VFU). Vi har valt att använda begreppet närhet eftersom det skrivs fram i strategidokumentet 2015-2020 och begreppet tillgänglighet som skrivs fram i tillgänglighetsplanen (2014-2015). Vi ser dessa begrepp som en intressant integration gällande VFU. Vårt intresse för lärarutbildningarnas kvalitet med fokus på studenternas yrkesutveckling, i undervisningssituationer, i form av VFU har gjort att vi under de senaste åren genomfört flera forsknings- och utvecklingsprojekt (Ahlqvist, 2015; Johansson & Palla, 2014; Palla, 2012). Högskolans strategidokument (2015-2020) präglas av begreppet närhet såväl i undervisning som vid samverkan med samhället. I Högskolans tillgänglighetsplan 2014-2015 ställs tydliga krav på tillgänglighet i utbildningen. Därför kommer det framöver att vara en utmaning för lärarutbildningarna att erbjuda en tillgänglig VFU. Med begreppet tillgänglighet, menar vi, att alla ska kunna ta del av högskolans utbildning utifrån egna förutsättningar och behov. En tillgänglig utbildning innebär att lokaler, undervisning, kommunikation och sociala miljöer har en likvärdig funktionalitet för alla. Det vill säga att alla ska kunna fungera i olika lärmiljöer som utbildningen erbjuder. I denna artikel menar vi att tillgänglighet inkluderar *alla* studenter i lärarutbildningarna som exempelvis äldre studenter, studenter utan akademisk vana, studenter med svenska som andra språk och studenter med funktionsnedsättning det vill säga en mångfald av studenter. Frågeställningar om relationen mellan utbildning och forskning måste artikuleras med utgångspunkt från begreppen närhet och tillgängligheten eftersom begreppen är styrande i högskolans skilda dokument. Vår beprövade erfarenhet är dokumenterad och kommunicerad genom våra forsknings- och utvecklingsprojekt. Syftet med artikeln är att sammanfatta och beskriva de forsknings- och utvecklingsprojekt som vi har arbetat med för att kvalitetshöja VFU. Våra diskussioner har ett fokus på hur närhet och tillgänglighet i VFU kan gestaltas. Vi har bland annat studerat högskolans Strategidokument 2015 – 2020 "Utbildningsprogram som är ledande i Sverige" med begreppet närhet, Högskolan Kristianstads tillgänglighetsplan med begreppet tillgänglighet, Ramavtal "Om verksamhetsförlagd utbildning i SKÅNE och BLEKINGE" (2015) med begreppen samverkan och ansvar samt Rapport 2015:24 "Uppföljning av den verksamhetsförlagda utbildningen inom lärar- och förskolläraryrkesutbildningarna" (UKÄ, 2015). Vår frågeställning är: Vilka vägar finns för att göra undervisning, i form av VFU, tillgänglig för alla studenter i lärarutbildningarna? Svaret på vår frågeställning har blivit en systematisk samverkansmodell som synliggör den tillgängliga undervisningen i VFU (figur 3). Vår modell kan ses som en pedagogisk utgångspunkt för att skapa en tillgänglig undervisning där samverkan och närhet är grundprinciperna för studenternas VFU.

Styrdokument

I följande avsnitt studeras och presenteras viktiga aspekter av styrdokument såsom strategi 2015-2020, tillgänglighetsplan 2014-2015, ramavtal 2015 och rapport 2015:24 (UKÅ).

Strategi 2015 – 2020 "Utbildningsprogram som är ledande i Sverige"

I Högskolans föregående strategidokument (2009-2014) utgjorde VFU en central plats, vilket bilden nedan visualiserar.

Figur 1: Policy "Verksamhetsförlagd utbildning (VFU) vid Högskolan Kristianstad (2015a).

Högskolan Kristianstads mål och vision för 2015-2020 (Högskolan Kristianstad, 2015 b) är bland annat att verksamheten ska präglas av närhet mellan lärare och student och närhet mellan utbildning, forskning, samhälle och arbetsliv. En av viljeinriktningarna är att alla studenter ska välkomnas och stödjas i sitt lärande, även de som ser högre utbildning som en nästan oöverbärlig utmaning. Regeringen beslutade att 2015 föra in begreppet tillgänglighet i lagen om diskriminering (SFS 2008:567), vilket troligen kommer att påverka utbildningssystemet i Sverige genom att strategidokument skrivs fram på ett tydligare sätt. En av kommande viljeinriktningar är alltså att lärosätet ska präglas av närhet mellan forskning, utbildning, samhälle och arbetsliv. Samverkan och uppdragsverksamhet ska leda till regionala innovationer och ett gott exempel som lyfts fram i strategidokumentet 2015-2020 är modellen "Kristianstadsyrrorna". Sjuksköterskeprogrammet på Högskolan Kristianstad har ett gott rykte nationellt och studenterna är eftertraktade på arbetsmarknaden. Orsaksbeskrivningen är "mer välutvecklade VFU" som innebär att det finns en unik forskningsplattform där professorer, lektorer, adjunkter, doktorander och studenter involveras i forskning, som en integrerad del i utbildningen med direkt anknytning till arbetslivet. Det innebär också att samverkan mellan högskola och samhälle skulle kunna öka tillgängligheten för alla studenter som exempelvis äldre studenter, studenter utan akademisk vana, studenter med svenska som andra språk och studenter med funktionsnedsättning. VFU är en arbetsplatsknuten läroprocess där studenten genom ett vetenskapligt förhållningssätt utvecklar kunskaper för sin profession. Vår reflektion är att VFU tonats ner i jämförelse med tidigare strategidokument men idag har Högskolan Kristianstad VFU i alla program och ett prioriteringsområde

är att ta fram en Kristianstadsmodell, vilken skulle kunna öka tillgängligheten och närheten till samhället. Svaret på vår frågeställning utmynnar i en systematisk samverkansmodell och visar ett exempel på hur närhet mellan forskning, utbildning, samhälle och arbetsliv kan se ut i lärarutbildningarna (figur 3).

Högskolan Kristianstads "Tillgänglighetsplan 2014-2015"

Tillgänglighetsplan 2014-2015 berör både studenter och anställda. Innebörden av planen är att alla personer ska ha möjlighet att arbeta eller bedriva studier och kunna ta del av högskolans information på likvärdiga villkor. Tillgänglighet ska genomsyra undervisning och finnas i alla relevanta dokument. De frågor som rör tillgänglighet och bemötande ska ges hög prioritet. Diskriminering får inte förekomma. Tillgänglighetsarbetet ska genomsyra arbetet och bestå av olika uppdrag i organisationen. Högskolan ska öka tillgängligheten till sina utbildningar genom att erbjuda ett kvalificerat pedagogiskt stöd till studenter och lärare. Vi har skapat en systematisk samverkansmodell (figur 3) där begreppet samverkan och närhet synliggörs för att ge stöd i förståelsen och betydelsen av en tillgänglig undervisning i VFU.

Ramavtal 2015 "Om verksamhetsförlagd utbildning i SKÅNE och BLEKINGE"

Ramavtalet är ett dokument där samverkan är i fokus. Ett reviderat ramavtal finns kring verksamhetsförlagd utbildning i lärarutbildningarna (Högskolan Kristianstad, 2015 c) vilken även omfattar specialpedagog- och speciallärarutbildningarna. Ramavtalet gäller mellan kommunerna/gymnasieförbund i Skåne samt Blekinge och Lunds universitet, Högskolan Kristianstad och Malmö högskola. Samverkan som tydliggörs i ramavtalet syftar till att stärka utbildningarnas kvalitet, studenternas yrkesutveckling och stimulera till gemensamma forsknings- och utvecklingsarbeten. Parterna ska under studenternas utbildningstid upprätthålla en regelbunden kontakt och syftet är också att bidra till lokal skolutveckling genom att handledare i skola/förskola och VFU-lärare från lärosäten samverkar. Ramavtalet förankras i kommunerna och ett led i samverkansprocessen innebär att VFU-samordnare och VFU-administratörer besöker kommuner. Träffarna kan vara riktade mot olika grupper som rektorer, förskolechefer och handledare. Vid dessa träffar är kommunsamordnaren i den avsedda kommunen närvarande. En gång per termin anordnar VFU-samordnare på Högskolan Kristianstad och VFU-administrationen en samordnarträff för kommunsamordnare i avtalskommunerna. Agendan på träffarna varierar från exempelvis information om VFU-placeringar, programinformation, aktuell VFU-forskning och pågående utvecklingsprojekt. Vid dessa träffar diskuteras aktuella VFU-dokument som "Verksamhetsförlagd utbildning-VFU Lärarutbildningarna 150901" och "Riktlinjer för verksamhetsförlagd utbildning-VFU Lärarutbildningarna". VFU-administrationen för lärarutbildningarna ingår också i två nätverk för VFU-samordnare, ett regionalt för lärosäten i södra Sverige och ett nationellt där alla lärosäten ingår. Under nätverksträffarna diskuteras och utbyts erfarenheter, såväl generella som konkreta. Samverkansprocessen innebär en tillgänglig VFU där delaktighet och närhet är bärande principer. I den yttre kärnan, i vår systematiska samverkansmodell (figur 3), knyter vi an de olika dokumenten för att öka tillgänglighet och skapa närhet till samhället. Detta är ett sätt att konkretisera och realisera mål, ansvar och visioner.

UKÄ rapport 2015:24 ”Uppföljning av den verksamhetsförlagda utbildningen inom lärar- och förskollärarytbildningarna”

Universitetskanslersämbetets (UKÄ) rapport (2015:24) är ett aktuellt dokument för att kvalitetssäkra VFU. Regeringen har gett uppdrag till UKÄ att utvärdera den verksamhetsförlagda utbildningen för alla lärar- och förskollärarytbildningar som har examensrättigheter. Granskningen gäller de lärarutbildningar som genomförs efter den nya examensordningen som började gälla 2011. UKÄ:s rapport visar på en ökad kvalitet jämfört med tidigare utbildningar. I utvärderingsrapporten rekommenderar UKÄ huvudmännen att handledarna ska ges bättre förutsättningar för såväl handledarutbildning som att delta och därmed samverka i kompetenshöjande aktiviteter som lärosätena erbjuder. I den yttre kärnan i vår systematiska samverkansmodell (figur 3), knyter vi an till att det bör finnas en närhet i form av samverkan mellan yrkesskickliga lärare, handledare, HKR-utbildningar och HKR-forskning och skolverksamheter. UKÄ rekommenderar också lärosätena att fortsätta arbetet med kvalitetssäkring kring examination av VFU. I den inre kärnan i vår systematiska samverkansmodell (fig.3) finns en dokumentationsprocess på fyra faser för att öka tillgängligheten för såväl student som handledare. De fyra faserna bidrar också till en kvalitetssäkring för VFU-examinationer. Samverkan och kvalitetssäkring underlättas av stödsystem som VFU- och Val-Webb, som är ett utvecklat administrativt stödsystem för kommunikation gällande den verksamhetsförlagda utbildningen.

Vägar för en tillgänglig undervisning i VFU genom närhet och samverkan

I följande avsnitt beskrivs olika vägar för hur närhet och tillgänglighet kan gestaltas i undervisningen i form av VFU. Rubrikerna nedan är synkroniserade med den systematiska samverkansmodellens yttre kärna (fig.3).

Yrkesskickliga lärare i arbetslivet

För att få syn på vad som krävs för en tillgänglig handledningssituation behöver först lärarens yrkeskunskap synliggöras och preciseras. Lärares yrkeskunskap innebär bland annat förmåga att kunna planera och att skapa struktur i undervisning (Skolverkets Allmänna Råd, 2011). Planeringen ska användas som underlag för att utvärdera undervisning men den är också ett redskap för att utvärdera elevers kunskaper. Yrkeskunskandet innebär att kunna tolka och identifiera elevers kunskaper och att utveckla lärarens undervisning (Skolverket, 2011; Skolverkets Allmänna Råd, 2009). Lärares yrkesetiska principer är riktmärke för vilka krav som ställs på dagens svenska lärare (Lundgren, 2008). En professionell lärare ska följa portalparagrafen, vilket betyder att eleven och kunskapen är i centrum. Att skapa goda lärandesituationer för såväl elever som kollegor är en annan central innebörd i uppdraget. Därför blir en konsekvens att det ställs krav på lärarens förmåga att planera och genomföra undervisningssituationer utifrån elevens behov. Att ha god observationsförmåga och att kunna beskriva var eleven befinner sig i lärandecykeln och hur individen bäst lär är en pedagogisk kompetens. Den yrkesskickliga läraren ska ha förmåga att systematiskt studera det som gör skillnad i elevers läranderesultat. Alexandersson (1994) menar att forskning kan ge vägledning för att utveckla yrkeskunskap. Selander (2006) jämför den svenska och den finska skolan och han menar att elevers resultat beror på lärarens och studentens utbildning. Finland har, i likhet med Sverige, en akademisk

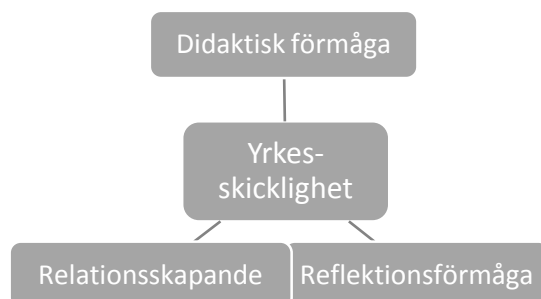
lärarutbildning men Finlands är på mastersnivå, vilket innebär att den i högre grad är vetenskaplig. Den svenska skolan efterlyser yrkesskickliga lärare i arbetslivet vilket skulle kunna innebära att den beprövade erfarenheten behöver dokumenteras, kommuniceras och prövas för att ha en vetenskaplig förankring. Holmqvist, Gustavsson och Wernberg (2007) fokuserar i sina studier på vad som krävs för att möjliggöra lärande och Holmqvist och Wennås-Brante (2011) visar på lärares skilda planeringsförmågor i ett internationellt perspektiv. I resultaten beskrivs att lärare i Hong Kong riktar sin uppmärksamhet mot innehållsliga aspekter, vad-frågan i planeringen är i fokus, medan svenska lärare har ett metodinriktat fokus, hur-frågan. Att ha lärandeobjekt och lärandemål i fokus ger bättre resultat för såväl elever som för studenter. I Sverige ställs det nya krav på lärarrollen i takt med att aktuella ramar som Skollagen (SFS 2010:800) och styrdokument (Skolverket, 2011) ger uppmaningar om hur lärare ska planera och genomföra undervisning med utgångspunkt från elevers lärande (Skolverkets Allmänna Råd, 2008, 2006). Såväl internationella som nationella studier (Lo & Marton, 2012, Carlgren, 2012) visar att vara lärare idag innebär att ha förmåga att kunna förändra undervisning men inte som ensamarbete utan genom samverkan och samarbete. Skolutvecklingsmodeller, som Lesson study och Learning study, tillämpas av såväl lärarlag som av lärare, handledare och forskare. "Lesson study collaboration isn't just about working with other teachers so that you aren't isolated anymore; it's about collaboration that influences you as an educator. It takes you out of you classroom and forces you to look inside yourself. Lesson study transforms individual teachers and the community in which they work, allowing them to draw on another's knowledge" (Lewis & Hurd, 2011, s.74). Att beskriva goda lärandesituationer är av betydelse för utveckling av den egna lärarrollen men också att ha mod att sätta ljuset på det som är osynligt. Vad lärare inte ser och inte kan urskilja i sin undervisning är därför en kritisk aspekt i lärarkompetensen och konsekvensen av det som inte kan urskiljas blir en otillgänglig undervisning. Palla (2012) undersöker i sin fenomenografiska studie lärares teoretiska medvetenhet efter genomförd Learning Study. Lärarna i studien är erfarna och 66 % av dem har arbetat som handledare under många år. Studiens övergripande syfte är att beskriva lärares förmåga att separera lärandets akt från dess innehåll. Resultaten visar att lärare har svårigheter att separera teoretiska utgångspunkter och göranden i klassrummet. Att ha kunskap om och förståelse för hur lärandeteorier ska tillämpas i skolans vardag, i planeringssituationen och i undervisningen är en kritisk aspekt för lärare och enligt Brante m.fl. (2012) även för lärarstudenter. Med utgångspunkt från dessa studiers resultat är det därför intressant att vidare studera hur närhet och tillgänglighet skapas i såväl planering som i undervisning.

Handledare

Studenterna i lärarutbildningarna har rätt till tillgänglig handledning i verksamhetsförlagd utbildning av handledare. Tillgänglighet är ett begrepp som används för att beskriva hur väl en verksamhet, plats eller lokal fungerar för människor. Detta innefattar lokalers fysiska beskaffenhet, tillgången till information och bra bemötande. En tillgänglig lärmiljö ger studenten möjlighet att vara delaktig och inkluderad i utbildningsverksamheten. Tillgänglighet är en förutsättning för lärande och kunskapsutveckling vilket innebär att utbildning måste ta hänsyn till allas behov och förutsättningar (SPSM, 2014). FN:s konvention (Förenta nationerna, 1995) om barns rättigheter har som mål att alla ska kunna vara

delaktiga i samhället genom att all verksamhet, lokaler och information ska vara tillgängligt för alla. Staten, kommunen, landstinget och det privata näringslivet arbetar för att information och lokaler blir tillgängliga för alla (Myndigheten för delaktighet, 2015). Myndigheten menar vidare att exempelvis fördomar, negativa attityder och okunskap kan bidra till att det blir brister i bemötande och att arbetet med tillgänglighet blir bristfälligt.

I denna artikel ligger fokus på yrkesteoretisk handledning vilket innebär att handledaren handleder för att utveckla en praktisk yrkesteori. Det är en "reflekterad praxis" som står i fokus, det vill säga en praxis med etiska överväganden. Selander (2006) menar att det finns lärarspecifika kunskaper som utvecklas genom samtal, reflektion och handlingar. Eftersom skolans villkor förändras måste yrkesspråket också utvecklas för att lärare som handledare på ett adekvat sätt ska kunna hantera nya undervisnings- och samtalssituationer. Handledning är ett begrepp som förekommer i olika sammanhang. Aspelin (2013) lyfter vikten av att begreppet handledning är beroende av sammanhanget i relationen, det vill säga vad handledningen ska leda fram till och vilken funktion handledningen har. Tidigare forskning visar att det finns planer i Europa på att skapa ett gemensamt begrepp. Alla är dock inte överens om det skulle kunna gå att genomföra eftersom i högre utbildning används flera begrepp med liknande betydelser (Lindgren, 2000). Begrepp som handledning, tutor, mentorskap, peer groups och coach är bara några av begreppen som förekommer. För att öka tillgängligheten för studenterna i VFU behöver begreppet handledning diskuteras utifrån olika ansvarområden (Högskolan Kristianstad, 2015 e). Aspelin och Persson (2011) pekar på att relationen mellan handledaren och den handledde har stor betydelse i handledningsprocessen och belyser vikten av att de ska reflektera tillsammans. Handledningen bör präglas av ömsesidig respekt och goda relationer måste skapas i möten för att lärandet ska bli tillgängligt. Författarna anser att i relationella processer är kommunikation en viktig kontext. Det torde innebära att om det skapas tid för reflektion, där kommunikation är en viktig del, och en relation är etablerad, skulle lärandet kunna utvecklas i en så kallad tillgänglig miljö, lärande på likvärdiga villkor. Dewey (1999) bekräftar och belyser vikten av tid för reflektion i en lärandeprocess rent generellt och Aspelin och Persson (2011) anser att kunna reflektera är ett tecken på yrkesskicklighet. Johansson och Palla (2014) menar att handledarrollen i yrkesteoretisk utbildning bland annat innebär att bedöma studenternas yrkesskicklighet. De har skapat en bedömningsmatris för att få en möjlig rättssäker bedömning. Den didaktiska förmågan, relationsskapandet och reflektionsförmågan är tre viktiga aspekter i bedömning av yrkesskicklighet, enligt författarna.

Figur 2

Johansson och Palla (2014) beskriver aspekter av yrkesskicklighet

Johansson och Palla (2014) menar att det behövs stödstrukturer för bedömning av studentens yrkesskicklighet. För att öka tillgängligheten vid handledningssituationen tillämpas en pedagogisk planeringsmatris som består av fyra faser. I *planeringsfasen* planerar studenten undervisningssituationen som därefter genomförs. Planeringen är inte enbart utifrån vad, hur, varför utan den har också en teoretisk, en organisatorisk, en utvärderande utgångspunkt med avsikt att skapa förståelse för såväl delar som helhet. Efter genomförd aktivitet eller undervisningssituation ska studenten själv kritiskt granska, *granskningsfas*, såväl planering som utfall för att stärka sin reflektionsförmåga. Den tredje fasen benämns som *formativ bedömningsfas*, vilket innebär att handledaren ger feedback. Den fjärde fasen, *insiktsfasen* kräver att studenten formulerar nyvunna insikter med utgångspunkt från de tre tidigare faserna. Att kunna formulera sina nyvunna insikter med utgångspunkt från den lärandes perspektiv, visar en medvetenhet för elevers lärande och utveckling. Lärandecykeln fortsätter i nästkommande planering för att utmana såväl det konkreta skrivandet som de reella handlingarna.

Ahlqvists (2015) studie visar att studenter vill ha tid tillsammans med sin handledare då ett reflekterande samtal kan äga rum vilket stämmer väl överens med Aspelin & Persson (2011). Studenter uttrycker också en frustration över att handledaren inte känner till deras lärandemål och vilka uppgifter som ska genomföras och på så sätt finns en otillgänglig handledning. Bladini (2004) anser att handledning kan vara ett lärande i två perspektiv och Ahlqvist (2015) menar i sin studie att det är en "win-win" situation, när studenten lär av handledaren och handledaren lär av studenten. Ett gott samarbete mellan verksamhet och lärosäte skulle kunna stimulera till ett tvärvetenskapligt lärande. Studenten har aktuell forskning och läraren har det praktiska yrkeskunnandet. Handledarens behörighet är en annan aspekt som påverkar tillgängligheten i handledningen. Ett exempel på detta är när von Ahlefeldt Nisser (2013) anser att skillnaderna mellan speciallärare och specialpedagog måste tydliggöras ute i verksamheterna. Författaren menar vidare att om rollerna är otydliga så kan det bli problematiskt vid ett förändringsarbete, alltså en bristfällig tillgänglighet. Hon menar vidare att det måste skapas arenor, på organisations-, grupp och individnivå, där samtal kring de olika professionerna belyses. Tidigare studier visar att begreppet förstelärare är en ny och viktig roll (Ahlqvist, 2015). En intervjuperson säger: "För min del innebär det att jag har lite mindre undervisning till att göra försteläraryppdrag. Då får det ju också plats och tid till att ta hand om studenter". Denna roll är relativt ny och arbetsuppgifterna varierar. Enligt Skolverket (2015) ska rektor tillsammans med försteläraren ta fram arbetsuppgifter utifrån behoven på skolorna. Forskningen visar vidare att 30 % av förstelärarna arbetar med att stödja blivande kollegor (studenter) under den verksamhetsförlagda utbildningen och 25 % är involverade i forskning. Framtiden får utvisa vad försteläraren kan ha för roll vid handledning.

Studenters utbildning genom samverkan mellan forskning och skolverksamheter

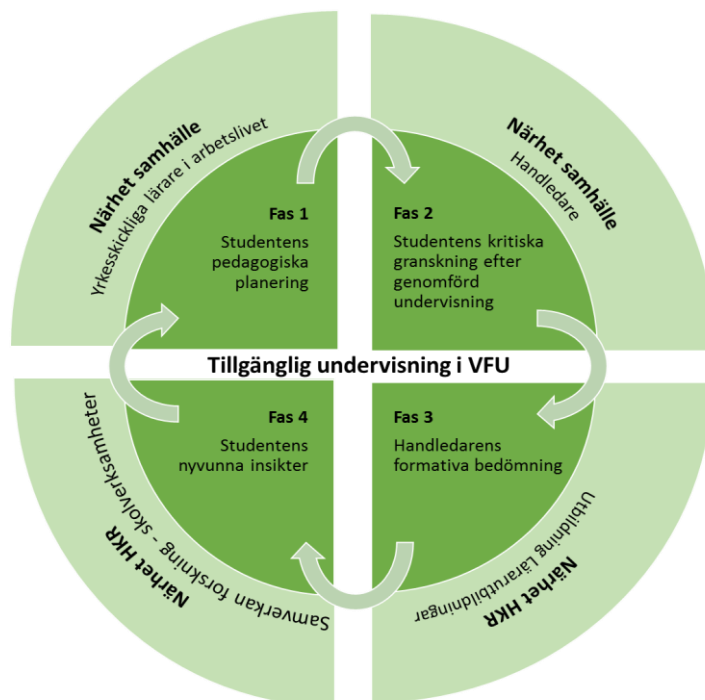
För att få en god kvalitet under VFU-perioderna behövs en närhet i form av samverkan mellan högskola och verksamhet. För att samverkan ska fungera tillfredsställande bör det finnas tydliga målformuleringar och bedömningskriterier i kursplanerna. Bladini (2004) menar att samspelet mellan yrkesfält och forskning bör utvecklas genom att forskningen sker tillsammans med olika aktörer. Därmed skulle samverkan mellan samhället och högskolan kunna utveckla i ett tvärvetenskapligt lärande.

Examensordningen för speciallärare och specialpedagoger understryker detta, "för att få speciallärarexamen/specialpedagogexamen ska studenten visa insikt om betydelsen av samarbete och samverkan med andra skolformer och yrkesgrupper" (SFS 2011:186; SFS 2007:638). Samverkan sker på olika arenor och står för olika saker för olika personer. I ett relationellt perspektiv finns synsättet att samverkan mellan skola och högskola ska kunna bli fruktbart utifrån ett pedagogiskt förhållningssätt, som studenterna bör efterleva i lärarutbildningen. Tidigare studier (Ahlqvist, 2015) visar att uppdraget för handledare och målen kring VFU måste vara tydliga. Studenter anser att uppdraget som handledare ska vara förhandlat tillsammans med kommunen, med en tydlig beskrivning om hur uppdraget ser ut och hur ersättningen ska vara reglerad. De menar att en handledarutbildning bör innehålla information om vad innehållet i utbildningen behandlar och vilka mål som finns. En student anser att metoder för handledning behövs. En annan student uttrycker att "En vetenskaplig approach i handledningens vardag skulle innebära att forskning, beprövad erfarenhet mixas ihop under handledningen". Det är också betydelsefullt att handledare får information om såväl mål, syfte som VFU-uppgifter. Kärnan och det grundläggande i undervisningen bör vara att studenterna får ett bra bemötande, handledning och tid för reflektion. Wedin, Hultman och Schoultz (2012) ser många framgångsfaktorer med en handledarutbildning, vilket skulle kunna öka närheten och samverkan mellan högskoleförlagd- och verksamhetsförlagd utbildning. Författarna ställer sig samtidigt frågan om det ens är möjligt eftersom varje handledare har en unik situation. Det är kanske viktigare att handledaren är anpassningsbar och rättar sig efter studenten och de elever som deltar i undervisningen. I (Ahlqvist, 2015) tidigare studier visar resultaten att målen måste vara klara, tydliga och kommunicerade med handledaren. Studien visar också att studenterna i speciallärarutbildningen upplever handledarens uppdrag i särskolan som otydliga. Hegender (2007) samt Nordänger och Lindqvist (2012) menar att det finns en "mischmasch" av teoretiska och praktiska kunskapsformer publicerade i olika former av styrdokument och att målen är vagt formulerade samt att de inte är lika från högskola till högskola. Dilemmat är, enligt författarna, att det inte finns gemensamma riktlinjer för hur lärandemålen ska formuleras och att förutsättningarna skiljer mellan de olika lärosätena. Med detta som bakgrund menar vi att det finns en risk att studenternas lärande och kvalitetssäkringen uteblir. Om det inte finns en nära samverkan mellan högskolan och VFU-platsen är risken att lärandemål inte uppfylls och att riktlinjer inte följs. Tid behövs för att göra VFU tillgänglig och en viktig faktor är samverkan. Men tid är resurskrävande och kan således vara en riskfaktor som gör att samverkan inte prioriteras.

Systematisk samverkansmodell

Med avsikt att skapa tillgänglighet för VFU på ett effektivt sätt, har vi tagit fram en systematisk samverkansmodell (figur 3) utifrån studier av aktuella styrdokument och tidigare resultat av våra utvecklingsprojekt. Vi menar att det i delar av lärarutbildningarna krävs systematisk samverkan för att öka tillgängligheten i VFU. Den systematiska samverkan innebär två nivåer, dels den inre kärnan som är förhållningssättet mellan handledare och student men också en yttre kärna, vilket inkluderar såväl närhet mellan samhälle, högskola, utbildning och forskning. Det finns en tillämpad tillgänglighet där

kärnan är en pedagogisk planering. Den består av fyra faser, vilka är planeringsfas, granskningsfas, formativ bedömningsfas och insiktsfas.

Figur 3 Systematisk samverkansmodell. (Inre kärnan: Fyra faser där dokumentationsprocessen blir ett redskap för att öka tillgänglighet. Yttre kärnan: Fyra närhetsprinciper för samverkan.)

Den inre kärnan, den tillämpade tillgängligheten, innebär att handledaren och studenten i handledningssituationen använder en pedagogisk planeringsmatris, enligt Johanssons och Pallas (2014) modell. Tillgängligheten kan här tolkas som en "hands on" modell, en tydlig konkret situation med fyra lärandefaser under VFU. Resultaten visar genom den yttre kärnan att samverkan finns genom delaktighet för olika aktörer i relationer och i närhet mellan utbildning, forskning, samhälle och arbetsliv. De olika aspekterna i den systematiska samverkansmodellens yttre kärna kan tjäna syftet att öka tillgängligheten på VFU. Yrkeskickliga lärare i arbetslivet innebär att de måste kunna beskriva sin egen yrkeskompetens, sin kompetensprofil (Skolverket, 2011). Att vara handledare innebär att förutsättningen för uppdraget är en formell behörighet, alltså en lärarlegitimation. Eftersom handledaren ska ha ett professionellt förhållningssätt genom ett gott bemötande, avsätta tid till systematisk handledning innebär det att handledarutbildning och erfarenhet behövs. Utbildningar-lärautbildningar, innebär att Högskolan Kristianstad ansvarar för att lärautbildningarna har tagit fram utbildningsplaner och kursplaner samt tydliga lärandemål och bedömningskriterier. Studenterna samverkar med olika skolformer där deras VFU-dokument, VFU-mål och VFU-omdöme skapar tillgänglighet. Samverkan forskning-skolverksamheter, innebär samverkan med forskningsplattformar, exempelvis forskning om relationell pedagogik (FoRP). Forskning sker med olika aktörer på olika arenor. Samverkan finns för kommunerna genom ramavtal mellan Högskolan Kristianstad och samhälle med avsikt att öka närhet och

tillgänglighet. Att tillämpa styrdokument och olika dokument som till exempel planeringsmatriser bidrar till en kvalitetssäkring av utbildningen.

Diskussion

I kommande diskussion utgår vi ifrån den systematiska samverkansmodellen och för resonemang om hur den kan tjäna sitt syfte som en tillämpbar modell för att skapa en ökad tillgänglighet i VFU. I diskussionen fokuserar vi på frågeställningen: Vilka vägar finns för att göra undervisningen, i form av VFU, tillgänglig för den mångfald av studenter i lärarutbildningarna som vi möter? Resultat har mynnat ut i en systematisk samverkansmodell (figur 3) där tillgänglighet är synbar i fyra konkreta faser. Dessa faser är beroende av varandra och har relationer till de fyra närhetsprinciperna. Den systematiska samverkansmodellen har alltså en inre och en yttre kärna där den inre är en etablerad undervisningsmodell. I den yttre kärnan ser vi att samverkan är en nödvändighet i tillgänglig undervisning i form av VFU. Vi kan se att samverkan sker på olika nivåer och på olika arenor, i ett mångfaldsperspektiv. Den systematiska samverkansmodellen kan tjäna som en stödstruktur för att skapa ökad närhet och tillgänglighet i undervisningssituationer i form av VFU. I dokumentet strategi 2015-2020 (Högskolan Kristianstad, 2015 b) används inte begreppet tillgänglighet däremot är det tydligt i diskrimineringslagen (SFS 2008:567) att tillgängliga miljöer är ett krav och likaså i tillgänglighetsplanen (2014-2015). Vi kan se tillgänglighet ur ett relationellt perspektiv där samverkan är en nödvändighet (Aspelin, 2013). Aspelin menar vidare att samverkan är en förutsägbar och mer eller en mindre målmedveten aktivitet. Detta skulle kunna innebära att den systematiska samverkansmodellen fyller en viktig funktion i undervisningen i form av VFU. Principerna är tydligt framskrivna och i den *första* närhetsprincipen belyses den yrkesskickliga läraren som har kunskap och är medveten om den egna yrkeskompetensen. Vi menar att yrkesskicklighetens innebörd är en förutsättning för att kunna stödja och utmana studentens lärande. Att ha rätt legitimation i relation till VFU-placering är viktigt och dessutom måste de olika professionerna som studenterna möter tydliggöras anser von Ahlefeldt Nisser (2013). Vi menar att den yrkesskickliga läraren måste kunna beskriva sin yrkeskompetens för studenten i handledning. Det skulle kunna innebära att den tysta kunskapen som Wedin, Hultman och Schoultz (2012) diskuterar synliggörs och vidare menar de att det måste finnas tydliga riktlinjer för att få handledaren att få syn på den.

I den *andra* närhetsprincipen belyses handledaren och handledarrollen. Eftersom begreppet handledning är otydligt och målen är vagt formulerade enligt Hegender (2007) och Nordänger & Lindqvist (2012) måste handledarens ansvarsområde tydliggöras. Detta kan ske genom att lärandemålen i VFU, VFU-omdömen, VFU-foldern (Verksamhetsförlagd utbildning-VFU Lärarutbildningarna) som är ett lokalt dokument med utgångspunkt från ramavtalet 2015, och forskning kring aktuellt område diskuteras i handledarutbildningen och vid handledarträffar. I den systematiska samverkansmodellen grundar sig handledaruppdraget på pedagogisk planering, kritisk granskning, formativ bedömning och nyvunnen insikt (Johansson & Palla, 2014). Dessa område är viktiga processer i alla fyra närhetsprinciper i modellen. Handledare har ofta lång erfarenhet både av yrket och av att vara handledare. Däremot behövs en större andel handledare som har handledarutbildning, särskilt på

gymnasienivå. I handledarutbildningarna behandlas såväl teorier, lärandemål som bedömningskriterier för att medvetandegöra handledarnas bedömarkompetens. I utbildningarna är det inte vanligt förekommande att studenter blir underkända på VFU vilket kan funderas över. UKÄ (2015) uppmanar lärosäten till eftertanke och ytterligare analys.

I den *tredje* närhetsprincipen behöver utbildningens tillgänglighet belysas genom att utbildning- och kursplaner blir tydliga. Tillgänglighetsarbetet måste integreras fortlöpande i högskolans verksamhet och systematiska samverkansmodellen kan då tjäna som stöd för vidare utvecklingsarbete. I UKÄ (2015:24) "Uppföljning av den verksamhetsförlagda utbildningen inom lärar- och förskollärarytbildningarna" betonas att lärosätena ska erbjuda handledarutbildningar för VFU-handledare och fortsätta att kvalitets-säkra examinationerna gällande VFU.

I den *fjärde* närhetsprincipen belyses samverkan mellan forskning och skolverksamheter. Samverkan sker i en rad olika forum som exempelvis handledarträffarna vilka är en betydelsefull mötesplats eftersom det här ges möjlighet till att skapa förståelse för aktuell forskning, kursens lärandemål och bedömningskriterier. I UKÄ (2015:24) skrivs att det kan vara risker ur rättssäkerhetsperspektiv om studenten blir informationsbärare mellan skolverksamheter och lärosäten. Det är därför viktigt att samverkan sker mellan handledare och VFU-lärare från lärosätet. VFU-foldern, med utgångspunkt från ramavtalet (2015) är ett tillgängligt dokument som ger stöd för parterna att få syn på respektive ansvarsområde. UKÄ (2015:24) uppmanar till ytterligare kvalitetssäkring genom att avtalen regelbundet blir föremål för uppföljning. Det måste till ett multimodalt lärande kring forskning, samhälle och utbildning som är förankrat i teori och praktik. Multimodalt lärande skulle kunna innebära att kommunikation sker på olika nivåer och med olika verktyg. Kommunikation behöver inte alltid vara verbal utan kan ske via olika tekniska hjälpmedel till exempel internet och att information från högskolan läggs ut på nätet för att öka tillgängligheten.

Vi kan se att en ökad systematisk samverkan bör ske på fyra plan. Närhet till den yrkesskickliga läraren, närheten till handledaren, närheten mellan utbildningar, forskning och samhälle. Det finns visioner (Högskolan Kristianstad, 2015 b) och ramverk (Högskolan Kristianstad, 2015 c) som stödjer att samverkan bör finnas, och det finns tidigare studier (Aspelin, 20013) som styrker att samverkan finns och det finns utarbetade strukturer för hur det kan se ut. Vi har utvecklat tidigare strukturer (fig.2 och den inre kärnan fig.3) genom den systematiska samverkansmodellen. Dilemmat kan bli att samverkan tar tid och tid är pengar. Våra resultat visar att tillgänglig handledning bör vara strukturerad och dokumenterad. Den systematiska samverkansmodellen skulle kunna fungera som ett ramverk där en tydlig struktur utgör ett stöd för alla parter inom samverkan. Den systematiska samverkansmodellen ökar tillgängligheten, genom närhet mellan högskolan och samhället, i relationer, och genom samverkan. Att ha modellen som grund i all verksamhet kring VFU skulle göra målen tydligare för den yrkesskickliga läraren, handledaren och de olika professionerna som studenten möter i de olika verksamheterna under sin VFU. Vår modell kan ses som en pedagogisk utgångspunkt för att skapa tillgänglig undervisning där samverkan och närhet är grundprinciper för studenternas VFU.

Referens

- Ahlqvist, Kerstin (2015). *Speciallärarens och studenters syn på handledning och samarbete under verksamhetsförlagd utbildning (VFU) i särskolan*. Malmö högskola.
- Alexandersson, Mikael. (2011). Pedagogiska magasinet. Nummer 2 MAJ 2011. *Skickliga lärare, att göra skillnad*. Stockholm: Lärarförbundets tidskrift för utbildning, forskning och debatt.
- Alexandersson, Mikael. (1994). *Metod och medvetenhet*. Göteborg: Acta Universitatis Gothoburgensis.
- Aspelin, Jonas & Persson, Sven (2011). *Om relationell pedagogik*. Malmö: Gleerups utbildning AB.
- Aspelin, Jonas (2013). Vad är relationell pedagogik? I Aspelin, J (Red.) *Relationell specialpedagogik – i teori och praktik*. (ss 179-188) Kristianstad University Press.
- Bladini, Kerstin (2004). *Handledning som verktyg och rum för reflektion. En studie av specialpedagogers handledningssamtal*. Diss. Karlstad University Studies.
- Brante, Göran, Holmqvist, Mona., Holmquist, Per-Ola & Palla, Marta. (2012). Submit for publication.
- Carlgren, Ingrid. (2012). *The Learning Study as an approach for `linik`subjekt matter didactic research*. Emerald: International Journal for Lesson and Learning Studies. Vol. 1 No.1 2012.
- Dewey, John (1999). *Demokrati och utbildning*. Göteborg: Daidalos.
- Forsberg, Camilla. (2015) *Högskolepedagogisk debatt*.
- Föreanta nationerna (1995). *Standardregler för att tillförsäkra människor med funktionsnedsättning delaktighet och jämlikhet*. Stockholm: Utrikesdepartementet
- Hegender, Henrik (2007). Lärarutbildningens kunskapsmål för verksamhetsförlagd utbildning. Ett >>mischmasch>> av teori och praktik. *Pedagogiska forskning i Sverige*. Årg. 12. NR 3. S. 194-207.
- Holmqvist, Mona. Gustavsson, Laila. & and Wernberg, Anna. (2007). Generative learning: learning beyond the learning situation. *Educational Action Research*, 15:2,181-208.
- Holmqvist, Mona. & Wennås - Brante, Eva. (2011). *What is discerned in teacher's expressions about planning? Similarities and differences between teachers from Sweden and Hong Kong*. Education Inquiry. Vol. 2, No. 3, September 2011, pp. 497-514. Umeå School of Education.
- Högskolan Kristianstad (2015 a). Policy "Verksamhetsförlagd utbildning-VFU"
<http://www.hkr.se/documents/riktlinjer/policy%20VFU.pdf> (hämtad 151124)
- Högskolan Kristianstad (2015 b). "Ramavtal".
<http://www.hkr.se/PageFiles/5504/Ramavtal%20VFU%202015.pdf> (hämtad 151201)
- Högskolan Kristianstad (2015 c) Riktlinjer för verksamhetsförlagd utbildning.
<http://www.hkr.se/documents/riktlinjer/policy%20VFU.pdf>

- Högskolan Kristianstad (2015 d) *Strategi 2015 – 2020. Utbildningsprogram som är ledande i Sverige.*
- Högskolan Kristianstad (2015 e) *Verksamhetsförlagd utbildning-VFU. Lärarutbildningarna.*
[http://www.hkr.se/PageFiles/60101/HKRvf-151001ny%20\(002\)%20pdf%20c3%20a4rarutbildningarna.pdf](http://www.hkr.se/PageFiles/60101/HKRvf-151001ny%20(002)%20pdf%20c3%20a4rarutbildningarna.pdf)
- Johansson, Margreth och Palla, Marta (2014). *Att bedöma lärarstudenters yrkesskicklighet.* Nordic Journal of Vocational Education and Training.
- Lewis, Catherine. & Hurd, Jacqueline. (2011). *Lesson study, step by step, How Teacher Learning Communities Improve Instruction.* Portsmouth, NH: Heinemann.
- Lindgren, Ulla (2000). Mentorskap i utbildningen – en mångfasetterad företeelse. *Tidskrift för lärarutbildning och forskning.* Årgång 7. Nr. 4. S. 49-61.
- Lo, Mun. Ling. & Marton, Ference. (2012). Towards a science of the art of teaching. *Using variation theory as a guiding principle of pedagogical design.* Emerald: International Journal for Lesson and Learning Studies. Vol. 1 No.1 2012.
- Lundgren, Ulf P. Pramling Samuelsson, Ingrid. Säljö, Roger. Börlin, Anita & Richardson, Gunnar (2008). *Lärares handbok: Läroplaner, skollag, yrkesetiska principer, FN:s barnkonvention.* Lund: Studentlitteratur.
- Myndigheten för delaktighet (2015). *Riktlinjer för tillgänglighet. Riv hindren.* Sundbyberg
- Nordänger, Ulla Karin & Lindqvist, Per (2012) Att skärpa den praktiska blicken –Handledares erfarenheter av försök att stärka kvalitet i VFU. *Utbildning och lärande.* Vol. 6. NR 1.
- Palla, Marta (2012). Presentation i Wals International Conference 2012, Singapore. *Teachers' theoretical awareness after conducting one Learning Study cycle.*
- Selander, Staffan. (2006). *Lärares kunskaper- lärares arbete. I:* Boström, A-K. & Lidholt, B. (RED) *Lärares arbete- Pedagogikforskare reflekterar utifrån olika perspektiv. En antologi från konferensen anordnad av MSU.* Myndighet för skolutveckling: Forskning i fokus, nr.29. Stockholm: Liber.
- SFS 2007:638 *Examensordning för specialpedagogexamen.*
- SFS 2008:567 *Diskrimineringslag.*
- SFS 2010:800 *Skollagen.*
- SFS 2011:186 *Examensordning för speciallärare.*
- Skolverket (2015). *Vad gör försteläraren?* <http://www.skolverket.se/om-skolverket/publikationer/visa-enskild-publikation?> (hämtat 101201)
- Skolverkets Allmänna Råd. (2011). *Planering och genomförande av undervisningen – för grundskolan, grundsärskolan, specialskolan och sameskolan.* Stockholm: Skolverket.

Skolverkets Allmänna Råd. (2009). *Skolverkets Allmänna råd om IUP med skriftliga omdömen*. Stockholm: Skolverket.

Skolverkets Allmänna Råd. (2008). *Den individuella utvecklingsplanen med skriftliga omdömen*. Stockholm: Skolverket.

Skolverkets Allmänna Råd. (2006). *Kvalitetsredovisning*. Stockholm: Skolverket.

Specialpedagogiska skolmyndigheten (2014). *Värderingsverktyg för tillgänglighet. Förskola och skola*. Halmstad: Bulls Graphic

Wedin, Ann-Sofie, Hultman, Glenn & Schoultz, Jan (2012.) Influenser och konsistenser. Om vad som påverkar handledningen under den verksamhetsförlagda perioden inom lärarutbildningen. *Pedagogisk forskning i Sverige*. Årg. 17. NR 1-2. S. 81-98.

von Ahlefeld Nisser, Desiree. (2013). Specialpedagogers och speciallärares olika roller och uppdrag. *Nordic Studies in Education*, Vol 34, pp. 246-264 Oslo.

Skolverket (2014) Föreskrifter om ändring i Skolverkets föreskrifter (SKOLFS 2011:37) om introduktionsperiod och kompetensprofiler för lärare och förskollärare. (Rev. 2014;4).

Tillgänglighetsplan 2014-2015. Högskolan Kristianstad DR 2014-114-96

UKÄ (2015) *Uppföljning av den verksamhetsförlagda utbildningen inom lärar- och förskollärarytbildningarna*. Rapport 2015:24.

<https://www.uka.se/download/18.6a0740f1150a87f42a7c995/1448870925500/rapport-2015-24-Uppf-VFU-larar-o-fsklutb.pdf> (hämtat 160104)